

Ordförklaringar

Listan omfattar ett urval tekniska, juridiska eller allmänt föråldrade uttryck, som man kan möta när man läser handlingar i en akt till ett markavvattningsföretag.

De handlingar som vi möter i Lantmäteriets material skapades under tiden fram till omkring 1920. Förrättningarna byggde då på 1879 års Dikningslag (och dess förinnan på äldre bestämmelser, i princip 1734 års Byggingabalk). 1918 kom (den "äldre") Vattenlagen. Arbetet med förrättningarna leddes från 1840 av (en!) Statens lantbruksingenjör (redan 1806–1837 gjordes liknande insatser av Georg Stephens), men 1886 fick de flesta län en egen lantbruksingenjör. Först 1948 infogades lantbruksingenjörerna och deras arkiv i Lantbruksnämndernas organisationer. Med arkiven medföljde alla förrättningar enligt vattenlagen (vilket innebar att de tillkommit 1920 eller senare), men också en del av de äldre (de som Lantbruksingenjören ansåg sig behöva?). Övriga äldre förrättningar finns hos Lantmäteriet. Men en del äldre överenskommelser

(inte minst om sjösänkningar) måste sökas i Häradsdomar hos Landsarkiven. Skogsvårdsstyrelserna producerade också handlingar om dikning – i skog. När skogsvårdsstyrelserna lades ned, fördes de också till Landsarkiven.

Termerna förklaras oftast med utgångspunkt enbart från den betydelse de hade före 1920; det kan förekomma att ord har ändrat betydelse en hel del senare. Även före 1920 kan ett ord ha ändrat betydelse. Förklaringarna vill ge en uppfattning om ordens betydelse; exakt juridisk precision garanteras inte. En del uttryck som införts i nyare lagstiftning tas också upp, eftersom de används i dagligt tal även om de äldre förrättningarna. Förklaringar ges med reservation för fel och ofullständigheter. /Gösta Regnéll 2013-03-13

-
- Afvägning/avvägning** Inmätning av den relativa höjdskillnaden mellan två punkter. Känner man till den exakta höjden i ett övergripande höjdsystem på någon av punkterna kan man använda den punkten till att räkna ut den exakta höjden på den andra. Annars får man "lokala" höjder.
- Avrinningsområde** Ett dikningsföretags avrinningsområde är hela det område varifrån vatten naturligt rinner till den punkt där företaget slutar. Avrinningsområdet är oftast väldigt mycket större än båtnadsområdet. Om man tillför nytt vatten utifrån till avrinningsområdet, påverkar det naturligtvis flödena i dikningsföretaget, vilket är tillståndspliktigt.
- Bottenlutning** Bottenlutningen längs vattendraget kan typiskt vara till exempel 1:1000, det vill säga att vattendraget faller 1 m på en kilometer.
- Båtnad** Båtnad betyder nytta. Båtnaden för en fastighet är ett mått på förbättringsvärdet som åtgärden ger.
- Båtnadsområde** Område som fick ett förhöjt värde genom markavvattningen. Området avgör oftast vilka fastigheter som ska ingå i dikningsföretaget. En fastighet kan dock också få båtnad utan att själva marken ökar i värde, till exempel genom att man ansluter sitt avlopp.

Länsstyrelsen
Skåne

Dikningsföretag	<p>Termen dikningsföretag användes faktiskt inte före 1918 års Vattenlag; man talade om till exempel torrläggning eller vattenavledning. Eftersom "dikningsföretag" numera är den mest använda termen i dagligt tal, används den genomgående här, även för de äldre anläggningarna och även för alla markavvattningsföretag av mera speciellt slag, som invallningsföretag, sjösänkningar, avvattningsanläggningar för torvtäkt med mera.</p> <p>Ett fastställt dikningsföretag är en vattenanläggning i form av dike eller nerlagda rör, som har tillkommit genom en samfällad insats av flera medverkande. Men ordet används också om själva samfälligheten, som sedan fick ansvaret för dikningsföretagets underhåll. Ibland har själva samfälligheten inte fastställts på juridiskt bindande sätt för framtida fastighetsägare, utan anläggningen har skapats genom en s k överenskommelse mellan de dåvarande ägarna. Själva anläggningen kallas dock ofta ändå för dikningsföretag.</p>
Dikningsskyldige	Personer som blir skyldiga att delta i dikningsföretaget, eftersom deras mark förbättras av eventuellt dike.
Fall åt sidorna	Grundvattenytans lutning mot vattendraget, vilket det tas hänsyn till när beräkningen av markförbättringen görs. Den approximeras normalt till markytans lutning.
Fixpunkt	Noggrant inmätta och utmärkta, fasta höjdpunkter som används som referenser till övriga höjdangivelser. Finns utmarkerade på plankartan, oftast med beteckningen Fixp eller F.P. Fixpunkter har lagligt skydd och får inte rubbas – 14 Kap 8 § Brottsbalken. Dikningsföretaget har särskilt ansvar för sina fixpunkter.
Fot	I äldre akter kan skalan vara angiven i fot, 1 fot ≈ 30 cm.
Förbättringsvärde	Det beräknade värdet på skillnaden mellan markens värde före och efter torrläggningen.
Förrättning	Förrättningsmän i dikningsärenden var särskilt utsedda och skulle ha särskild teknisk och juridisk kompetens, ungefär som lantmätare. "Förrättning" syftar såväl på förrättningsmannens uppdrag, som på produkten (den fastställda överenskommelsen). Förrättningen vinner sedan laga kraft om arbetena utförs enligt handlingarna inom föreskriven tid.
God man	<i>I detta sammanhang:</i> Person som kan agera som komplement till förrättningsmannen enligt Vattenlagen (1983) 12 Kap 4 § och motsvarigheter i äldre bestämmelser. En god man kan i detta sammanhang jämföras med en nämndeman, som i domstol ska företräda det sunda förnuftet och den respekterade lokala kunskapen. Däremot avses i detta sammanhang inte en god man som företräder en omyndig.
Hädfeförteckning/ hävdeförteckning	Ett avsnitt i handlingarna brukar heta Beskrivning och hädfeförteckning. Beskrivningen visar vad som är åker, äng, sjöbotten etc. Förteckning visar vem som äger vilken del av båtnadsområdet – vem som hävdar äganderätt till det.
Mantal/mtl	Mått på en gårds skattekraft, kan ses med fastighetsnamn i akten.
Märgelgrav	Stor grop som grävts för att bryta märgel, en kalkhaltig lera eller lös kalkhaltig sten som under 1800-talet användes som jordförbättrande medel. I trakter där märgel fanns på måttligt djup, grävde man ibland en märgelgrav på varje åker.
Plankarta	Karta över dikningsföretaget. Här framgår vattendragets läge före och efter dikningen, båtnadsområdet, höjder (i lokalt system), olika markslag (åker, äng etc), beteckningar som återkommer i beskrivningen, så att man kan se vilka ytor som ägs av vem med mera.
Profilritning	Ritning som visar dikets längdprofil. Man ser fallet (lutningen) på olika sträckor, bottnen före och efter åtgärd. Man kan skilja på öppna och rörlagda avsnitt – och man ser eventuella brunnar. Läget på alla sektionsritningar framgår också.
Regleringsföretag	Regleringsföretag talar man oftast om när det gäller reglering av fall (för kraftändamål). Men ofta ingår sänkning av sjöar och annan markavvattning i samma förrättning.

Samfällighet	I akterna avses markavvattnings-samfällighet, som bildas av de personer (fastighets-ägare) som drar nytta av markavvattningen. I dagligt tal använder man termen sam-fällighet även om de anläggningar som samfälligheten har ansvar för.
Sektionsritning	Skalenlig ritning av diket/rörläggningen i genomskärning. Sådana sektioner visas ofta på var 100:e meter.
Sekundliter	Mått på flöde, liter/sek.
Skifte	En markägare har i allmänhet sin mark uppdelad i skiften, markstycken som är avgränsade på ett eller annat sätt.
Slänt	Slänt("strand")lutning kan vara så brant som 1:1, vinkeln är då 45 grader.
Syneförrättning	Se förrättning.
Syneman	Den som medverkar vid syn, för att bedöma rimligheten i värderingar med mera. Syne-män ska inte vara berörda av projektet och är inte heller förrättningsman, utan oftast en lantbrukare som är insatt i de lokala förhållandena och allmänt betrodd.
Syneprotokoll	Protokoll från syneförrättningen.
Syssloman	Förvaltare av vattenanläggningen, utsedd av dikningsföretaget att genomföra löpande underhåll.
Trumritning	Skalenlig ritning av trummor och brunnar.
Utlåtande	En stor del av akten, som en förrättningsman upprättat. Där tas ställning till om företaget är ekonomiskt lönsamt att genomföra, vilken utbredning båtnadsområdet ska få med mera.
Värderingslängd	Värdering av marken före och efter åtgärden, fördelat på ägarna.
Ägofigur	På kartan finns siffror som markerar områden, ägofigurer, på kartan. Samma siffra åter-kommer i beskrivningen av marken, där det anges om området är till exempel åker eller fuktig äng. Till varje ägofigur är också ett värde knutet i värderingslängden som indikerar hur mycket området förbättras av dikesföretaget. Detta tal utgör en del av grunden för hur mycket var och en av delägarna i dikningsföretag ska betala för dikningsföretaget.
Ägolittera/ägolitt	Ägolittera är bokstäver som ofta är utritade på plankartan. Samma bokstäver återkommer då i beskrivningen. De indikerar ägaren. Bokstäverna ger alltså en koppling mellan beskrivningen och plankartan.
<i>Några uttryck utan teknisk betydelse, men som är så ålderdomliga att en "översättning" kanske kan vara till glädje.</i>	
Dito	Likadan(t); likaledes
Därest	Om, I det fall att ...
Efterrättelse	Åtlydnad; beaktande; "Råden bör lända till efterrättelse" = Råden bör följas
Enär	Eftersom, emedan
Laga	Lagenlig
Tillskynda	Förorsaka, ge, men också stödja. "Den som tillskyndas båtnad av förslaget ..." "Nils Andersson var en av tillskyndarna av förslaget."
Tillstyrka	Rekommendera, tillråda
Utröna	Ta reda på, klarlägga

*I projektet **Äldre vattenkartor som underlag för planering** har Hållbar Utveckling Skåne skapat ett GIS-skikt har skapats över alla dikningsföretag och invallningsföretag som gjorts i Skåne innan 1920. GIS-skiktet har sammanfogats med Länsstyrelsen GIS-skikt över nyare dikningsföretag vilket resulterar i ett komplett planeringsunderlag för Skåne. Projektet pågick 2011–2013 och finansierades av alla Skånes kommuner, Region Skånes Miljövärdssfond, LOVA-medel, Jordbruksverket samt Länsstyrelsen i Jönköpings län.*